

ANNA RAMOU-HAPSIADI

Η συμβολή των *δυνατών* σε πόλεις
της Δηλιακής-Αθηναϊκής Συμμαχίας στο
*τῆς θαλάσσης κράτος*¹

Η ναυτική ισχύς των Αθηναίων πηγάζει από τους φόρους των συμμάχων, όπως, σύμφωνα με τον Θουκυδίδη, επισημαίνουν ο Περικλής (I 143, 5, II 13, 2), ο Κλέων (III 39, 8), ο Διόδωτος (III 46, 3), ο Αρχίδαμος (I 81, 4, βλ. και 80, 3, 83, 2), ο Βρασίδης (IV 87, 3), οι Κορίνθιοι (I 122, 1, βλ. και 121, 5) και οι Μυτιληναίοι (III 13, 6). Εάν η αναφορά αυτή διατυπώθηκε από τους ομιλητές ή αποτελεί θέση του ιστορικού² σημασία έχει ότι είναι ακριβής. Η ακρίβειά της διαπιστώνεται από το ότι, η κατάλυση της αθηναϊκής ηγεμονίας συντελέστηκε, όταν οι Σπαρτιάτες στέρησαν από τους Αθηναίους τις προσόδους τους συντηρώντας με περσικά χρήματα τις αποστασίες συμμάχων τους.

Το ερώτημα που τίθεται είναι ποιοι επωμίζονταν τις συμμαχικές υποχρεώσεις με την παροχή πλοίων ή χρημάτων. Ο Finley και άλλοι ερευνητές υποθέτουν ότι αυτοί ήταν οι πλούσιοι³. Προς την κατεύθυνση αυτή συγκλίνουν μαρτυρίες του Θουκυδίδη. Ο ιστορικός, αναφερόμενος στις συζητήσεις που έγιναν στη Σάμο προς ανατροπή της δημοκρατίας στην Αθήνα, γράφει ότι *οι δυνατώτατοι*⁴ των Αθηναίων, που επωμίζονταν το βάρος του πολέμου, ήλπιζαν ότι θα αναλάμβαναν την εξουσία και θα νικούσαν τους εχθρούς, εάν έπαυαν να δημοκρατούνται (VIII 48, 1). Σε άλλο σημείο των ιστοριών του προσδιορίζει την οικονομική κατάσταση των *δυνατών*. Πρόκειται για άτομα που είχαν στην

¹ Η εργασία αυτή απορρέει από ένα μεταπτυχιακό σεμινάριο που πρόσφερα το 2008. Ο γόνιμος διάλογος των φοιτητών που συμμετείχαν τροφοδότησε περαιτέρω προβληματισμό. Τους ευχαριστώ.

Όλες οι χρονολογίες είναι π.Χ. Οι εντός κειμένου παραθέσεις χωρίς μνεία του συγγραφέα προέρχονται από τον Θουκυδίδη.

² Αναφορικά με τις μαρτυρίες που απαντούν σε δημηγορίες, βλ. Ste Croix 1972, 7-22· Hornblower 1987, 45-72.

³ Finley 1985, 79· Powell 2001², 75 (= 1988), βλ. και Will 1969, 319.

⁴ Για τους *δυνατούς και δυνατωτάτους*, βλ. Lintott 1982, 92-94.

κατοχή τους πολλά κτήματα και πολυτελείς οικοδομές (II 65, 2, βλ. και VIII 21)⁵. Από το γεγονός ότι οι πλούσιοι γαιοκτήμονες στην Αθήνα επωμίζονταν το βάρος του πολέμου μπορούμε, νομίζω, να συναγάγομε ότι ανάλογη κατάσταση επικρατούσε στις πόλεις της συμμαχίας.

Ο Θουκυδίδης αναφέρεται στην ύπαρξη *δυνατών* και σε άλλες πόλεις. Σε όλες τις περιπτώσεις αντιδιαστέλλονται προς τον δήμο. Στη Μυτιλήνη, όταν ο δήμος, μετά τον εξοπλισμό του από τον Σάλαιθο, απαίτησε από τους *δυνατούς* να διανεμηθούν σε όλους τα τρόφιμα, διαφορετικά θα παρέδιδε την πόλη στους Αθηναίους, *οί έν τοῖς πράγμασιν*, αντιμετωπίζοντας τον κίνδυνο σύναψης συμφωνίας από την οποία οι ίδιοι θα αποκλείονταν, συνθηκολόγησαν από κοινού με τον Πάχη (III 27, 2-28, 1). *Οί έν τοῖς πράγμασιν* προέρχονται από τους *δυνατούς*. Στην ίδια κοινωνική ομάδα ανήκουν και εκείνοι που συνεννοήθηκαν με τους Σπαρτιάτες (III 28, 2), αλλά και οι πρόξενοι των Αθηναίων⁶ που κατήγγειλαν σε αυτούς τις προετοιμασίες των Μυτιληναίων για αποστασία (III 2, 3). Αναφορικά με την πολιτική τους ταυτότητα, *οί έν τοῖς πράγμασιν* και εκείνοι που συνεννοήθηκαν με τους Σπαρτιάτες είχαν ολιγαρχικές πεποιθήσεις. Οι πρόξενοι των Αθηναίων είχαν μάλλον δημοκρατικές πεποιθήσεις ή ήταν «δυνητικά δημοκρατικοί», όπως χαρακτηρίζονται από τον Legon⁷. Στην περίπτωση αυτή η πολιτική ταυτότητα των *δυνατών* στη Μυτιλήνη δεν είναι ομοιογενής.

Το ίδιο ισχύει και για τους Αθηναίους. Βεβαίως, αυτοί οι οποίοι οργάνωσαν τη συνωμοσία στη Σάμο προς ανατροπή της δημοκρατίας προσδιορίζονται ως *δυνατοί*. Ωστόσο, ο Θρασύβουλος, ο οποίος ήταν τριήραρχος και με βάση την οικονομική του κατάσταση⁸ ανήκε στους *δυνατούς*, δεν περιλαμβανόταν στους συνωμότες (VIII 73, 4). Ούτε όλοι οι *δυνατοί* Αθηναίοι που θλίβονταν για την καταστροφή των κτημάτων τους από τις εισβολές (II 65, 2) ήταν ολιγαρχικοί.

Στη Σάμο, ο δήμος, κατά την επανάσταση του 412, φονεύει 200 και εξορίζει 400 από τους *δυνατούς* και διανέμει τη γη και τα σπίτια τους (VIII 21). *Δυνατοί* χαρακτηρίζονται και εκείνοι τους οποίους προσεταιρίστηκε ο Πείσανδρος ώστε να επιδιώξουν την εγκαθίδρυση ολιγαρχίας, αν και οι ίδιοι λίγο νωρίτερα είχαν μετάσχει στην ανατροπή της (VIII 63, 3). Αυτοί, σημειώνει ο Θουκυδίδης, *όντες δήμος*, μεταστράφηκαν και πάλι και ανερχόμενοι σε 300 προετοιμάζονταν να επιτεθούν εναντίον των υπολοίπων του δήμου (VIII 73, 2). Η πολιτική ταυτότητα αυτών που μεταστράφηκαν μπορεί να προσδιορισθεί από

⁵ Προφανώς ανήκαν στους πλουσιότερους Αθηναίους ο αριθμός των οποίων προσδιορίζεται από τον Davies 1974, 6-14, 28-35, σε 300 με 400.

⁶ Για το θεσμό προξενίας, βλ. Legon 1968, 204· Walbank 1978.

⁷ Ο.π. βλ. του ίδιου 1972, 155-156.

⁸ Για την οικονομική κατάσταση εκείνων που αναλάμβαναν τριηραχία, βλ. Gabrielsen 1994, 43-67.

Η συμβολή των δυνατών

τη συμπεριφορά του δήμου απέναντί τους, η οποία διέφερε από εκείνη που επέδειξε μετά την πρώτη κατίσχυσή του. Από τους 300 φόνευσε τους 30, εξόρισε 3, τους *αίτιωτάτους*, και στους υπόλοιπους παρείχε αμνηστία (VIII 73, 6). Φαίνεται ότι εκείνοι που δολοφονήθηκαν ή εξορίστηκαν ήταν αυτοί τους οποίους προσεταιρίστηκε ο Πείσανδρος και πολιτικά ανήκαν στους ολιγαρχικούς, ενώ οι υπόλοιποι, γαιοκτήμονες και αυτοί, μπορεί να χαρακτηρισθούν ως «δυνητικά δημοκρατικοί». Στην περίπτωση της Σάμου, όπως και αλλού, ισχύει το αναφερόμενο από τον Λυσία στον λόγο *Δήμου καταλύσεως απολογία* ότι *οὐδείς ἐστὶν ἀνθρώπων φύσει οὔτε ὀλιγαρχικός οὔτε δημοκρατικός, ἀλλ' ἦτις ἂν ἐκάστῳ πολιτεία συμφέρη, ταύτην προθυμῆται καθιστάναι* (8, βλ. και 10).

Ανεξάρτητα από την πολιτική ταυτότητα των δυνατών, η οποία, όπως προκύπτει από τον Θουκυδίδη, δεν είναι παντού ομοιογενής, δυνατοί είναι οι πλούσιοι γαιοκτήμονες, οι οποίοι ασκούν ή επιδιώκουν να αναλάβουν την εξουσία. Η ισχύς τους, και συνακόλουθα το γεγονός ότι αυτοί επωμίζονταν το βάρος των συμμαχικών υποχρεώσεων, γίνεται φανερή από τη στάση τους στις αποστασίες που σημειώνονται έως το 412 και κυρίως από τον τρόπο αντιμετώπισής τους από τους Αθηναίους.

Κατά τον Θουκυδίδη, η πρώτη πόλη που αποστατεί είναι η Νάξος (I 98, 4). Φαίνεται πολύ πιθανό ότι κατά τον χρόνο εκείνο την εξουσία είχαν άνδρες οι οποίοι, όπως ο Δημόκριτος του Ηρόδοτου (VIII 46, 3), έτρεφαν αντιπερσικά αισθήματα, ήταν πλούσιοι και *δόκιμοι*⁹. Τα αίτια της αποστασίας μπορεί να συναχθούν από μαρτυρία του Θουκυδίδη αναφορικά με την άσκηση πίεσης από τους Αθηναίους στους συμμάχους που καθυστερούσαν να ανταποκριθούν στις συμμαχικές τους υποχρεώσεις (I 99, 1)¹⁰, σε συνδυασμό με άλλη που παραδίδεται από τον Πλούταρχο (*Κίμ.* 11, 1), ο οποίος συνδέει την απροθυμία των συμμάχων για παροχή πλοίων με την απαλλαγή από τους Πέρσες. Βεβαίως, κατά τον χρόνο εκείνο ο περσικός κίνδυνος δεν είχε εξουδετερωθεί. Όμως, εάν ληφθεί υπόψη ότι, μετά την αποτυχία εκδίωξης της περσικής φρουράς από τον Δορίσκο (Ηρόδοτ. VII 106, 2), οι επιχειρήσεις του συμμαχικού στόλου δεν στρέφονταν εναντίον των Περσών, αλλά εξυπηρετούσαν τα συμφέροντα της συμμαχίας, όπως αυτά καθορίζονταν από τους ηγέτες της¹¹, μπορεί να λεχθεί ότι οι Νάξιοι, καθώς ο πόλεμος αυτός είτε αποτελούσε τον σκοπό της συμμαχίας¹², είτε αιτιολογούσε την ανάγκη καταβολής του φόρου, δεν

⁹ Διαφορετική άποψη έχει ο Meiggs 1972, 71.

¹⁰ Βλ. *ATL* III, 245-250, για λεπτομερή ανάλυση του κεφαλαίου 1.99.

¹¹ Βλ. Ραμιού-Χαφιιάδη 1994, 17 κ.επ. Άλλη γνώμη έχει ο Meiggs 1972, 71, 83, ο οποίος υποστηρίζει ότι οι επιχειρήσεις εναντίον των Περσών δεν διακόπηκαν.

¹² Αναφορικά με τις απόψεις που διατυπώθηκαν, βλ. Powell 2001², 4-15 (= 1988). Η Kallet-Marx 1993, 44-53, υποστηρίζει ότι το *πρόσχημα* αιτιολογεί την ανάγκη καταβολής πλοίων ή χρημάτων.

ανταποκρίνονταν στις συμμαχικές τους υποχρεώσεις. Για τον λόγο αυτό πιέστηκαν από τους Αθηναίους και αποστάτησαν.

Ο Θουκυδίδης επιγραμματικά αναφέρεται στην καταστολή της αποστασίας γράφοντας ότι *πρώτη τε αἴτη πόλις ξυμμαχίς παρὰ τὸ καθεστηκὸς ἐδουλώθη* (I 98, 4). Φαίνεται, όπως έχει παρατηρηθεί, ότι στερήθηκε του στόλου της και αναγκάστηκε να γκρεμίσει τα τείχη της¹³, άποψη πιθανή, διότι με τον τρόπο αυτό η Νάξος καθίσταται εξαρτώμενη, το οποίο ανταποκρίνεται στο περιεχόμενο του όρου *ἐδουλώθη*. Πέρα από τον φόρο που υποχρεούται να καταβάλλει, γνωρίζουμε ότι εστάλησαν στη Νάξο κληρούχοι, 500 κατά τον Πλούταρχο (*Περ.* 11, 5), 1000 κατά τον Διόδωρο (XI 88, 3), ο οποίος προσδιορίζει ως χρόνο αποστολής τους το 453/2¹⁴. Οι κληρουχίες, γενικώς, απορροφούν έναν αριθμό ακτημόνων Αθηναίων, οι οποίοι οικειοποιούνται γαίες συμμάχων που αφαιρούνται από μεγάλους γαιοκτήμονες. Συνακόλουθα, αυτοί συμβάλλουν με άλλον τρόπο στην ανάπτυξη και διασφάλιση της αθηναϊκής ηγεμονίας.

Η επόμενη αποστασία που αναφέρεται από τον Θουκυδίδη είναι της Θάσου (I 100, 2). Στην περίπτωση αυτή μνημονεύει τα αίτια της, που συνίστανται στη σύγκρουση των συμφερόντων των Θάσιων με εκείνα των Αθηναίων. Η σύγκρουση προκλήθηκε από την εγκατάσταση στη θέση 9 Οδοί¹⁵, όπου αργότερα θα ιδρυθεί η Αμφίπολη, 10.000 αποίκων που προέρχονταν από την Αθήνα και συμμαχικές πόλεις, καθώς οι Θάσιοι είχαν τον έλεγχο της θρακικής παραλίας απέναντι από τη Θάσο (I 100, 3)¹⁶. Η δύναμη της Θάσου, απόρροια της ευημερίας της, δηλώνεται από το ότι αποστατώντας αποφάσισε να αναμετρηθεί με τους Αθηναίους και μετά την ήττα της σε ναυμαχία (I 100, 2) άντεξε σε πολιορκία επί τρία περίπου χρόνια (I 101, 3)¹⁷.

Η πολιτική ταυτότητα εκείνων που υποκίνησαν την αποστασία μπορεί να συναχθεί από το ότι στη διάρκεια της πολιορκίας αποτάθηκαν στους Σπαρτιάτες, προσδιορίζοντας το είδος της βοήθειας που αιτούνταν και συνίστατο στην ανάληψη εισβολής στην Αττική προς δημιουργία αντιπερισπασμού, καθώς και από την ανταπόκριση που είχε το αίτημά τους, το οποίο όμως δεν υλοποιήθηκε (I 101, 1-2). Πρόκειται για μεγάλους γαιοκτήμονες των οποίων τα συμφέροντα πλήττονταν από τη δράση των

¹³ Meiggs 1972, 70, βλ. και 63 σημ. 2.

¹⁴ Βλ. Meiggs 1972, 123. Για τα οφέλη των Αθηναίων από την αποστολή κληρουχιών, βλ. Powell 2001², 67-70 (= 1988).

¹⁵ Ως προς τον χρόνο, βλ. Hornblower 2006, 351. Άλλη γνώμη έχει ο Meiggs 1972, 83-84, ο οποίος θεωρεί ότι την αποστασία προκάλεσε ο σχεδιασμός της αποικίας και ότι η εγκατάσταση συνέβη μετά την πολιορκία της Θάσου.

¹⁶ Για τις προσόδους της Θάσου, βλ. Ηρόδοτ. VI 46-47.

¹⁷ Οι Αιγινήτες αλλά και οι Σάμιοι που διέθεταν ισχυρό στόλο αντιστάθηκαν επί εννέα μήνες (Αιγινήτες: Διοδ. XI 78, 4, Σάμιοι: Θουκ. I 117, 3).

Αθηναίων. Αυτό δεν σημαίνει ότι όλοι οι πλούσιοι γαιοκτήμονες είχαν εχθρικές διαθέσεις προς τους Αθηναίους. Από την επιγραφή *IG XII 8 263*, που χρονολογείται μεταξύ των ετών 411-409, όταν η Θάσος ολιγαρχείται και αποστατεί και πάλι από τους Αθηναίους (VIII 64, 2-5), γνωρίζουμε ότι δημεύθηκε η περιουσία ενός αριθμού ανδρών. Ανάμεσα σε αυτούς περιλαμβανόταν κάποιος Απήμαντος, που ταυτίζεται με εκείνον του οποίου οι γιοι εξορίστηκαν *ἐπ' ἀπικισμῶ* (Tod II 98). Ως εκ τούτου, ο Απήμαντος και οι γιοι του ήταν φίλκοι προς τους Αθηναίους¹⁸.

Οι Θάσιοι στο τρίτο έτος της πολιορκίας τους αναγκάστηκαν να συνθηκολογήσουν. Σύμφωνα με τους όρους που τους επιβλήθηκαν, κατεδάφισαν το τείχος της πόλης, παρέδωσαν τα πλοία τους και ανέλαβαν την υποχρέωση καταβολής στους Αθηναίους της δαπάνης του πολέμου και ετήσιου φόρου που θα οριζόταν. Αναγκάστηκαν, επίσης, να αποχωρήσουν από τις πόλεις που είχαν στα παράλια της Θράκης (I 101, 3). Γνωρίζουμε ότι το 454/3 καταβάλλουν φόρο 3 τάλαντων (*IG I³ 259 v 14*), ο οποίος αυξάνεται σε 30 τάλαντα μετά το 446/5 (*IG I³ 266 iii 8*). Υποστηρίζεται ότι η αύξηση συνδέεται με την εξόφληση της πολεμικής αποζημίωσης¹⁹, που δηλώνει το μέγεθός της, ή με την επιστροφή του ελέγχου των απέναντι της Θάσου μεταλλείων²⁰. Σε οποιαδήποτε περίπτωση, εκείνοι που επιβαρύνονταν με την εξόφληση της πολεμικής αποζημίωσης και την καταβολή του φόρου ήταν οι πλούσιοι.

Σε χρόνο μεταγενέστερο από την καταστολή της αποστασίας της Θάσου σημειώνεται η αποστασία των Ερυθρών. Θα συνταχθώ με την άποψη ότι η αποστασία αυτή καθώς και εκείνη της Μιλήτου συνδέονται με την εκστρατεία που οι Αθηναίοι ανέλαβαν στην Αίγυπτο προς ενίσχυση του βασιλέα των Λιβύων Ινάρω, ο οποίος εξεγέρθηκε εναντίον των Περσών (I 104, 109, 4-110, Διοδ. XI 71, 3-6, 77, 1-5)²¹. Ειδικότερα για τις Ερυθρές, οι πληροφορίες που έχουμε προέρχονται από ψήφισμα των Αθηναίων σχετικό με τους όρους που επιβλήθηκαν μετά την καταστολή της αποστασίας (*IG I³ 14 = ML 40*)²².

Με βάση τον όρκο των 120 βουλευτών της βουλής, η οποία εισάγεται με το ψήφισμα αυτό (στ. 9-12), ότι δεν θα δεχθούν την επιστροφή εξορίστων που κατέφυγαν στους Πέρσες χωρίς την έγκριση της βουλής και του δήμου των Αθηναίων (στ. 26-28) και τον χαρακτηρισμό τους ως τυράννων (στ. 33), διατυπώθηκε η υπόθεση ότι η αποστασία των Ερυθρών υποκινήθηκε από τους Πέρσες²³. Δεν ήταν όμως όλοι οι Ερυθραίοι σύμφωνοι με την αποστασία, όπως

¹⁸ Βλ. Pleket 1963, 75. Πρβλ. Pouilloux 1954, 139-142 αρ. 18.

¹⁹ Meiggs 1972, 86· Picard 1998, 591-598.

²⁰ Pébarthe 1999, 142.

²¹ *ATL III*, 252-253· Meiggs 1972, 116-117.

²² Αναφορικά με την άποψη του Highby, ότι το ψήφισμα δηλώνει την είσοδο των Ερυθραίων στη Συμμαχία, βλ. ML, 92.

²³ Βλ. σημ. 21.

τουλάχιστον προκύπτει από το ότι οι Βουθειείς εμφανίζονται στους φορολογικούς καταλόγους του έτους 453/2 να καταβάλουν μεμονωμένα φόρο 3 ταλάντων (*IG I³ 260 x 5*), ενώ μεταξύ των ετών 450/49-447/6 σχηματίζουν με τις άλλες πόλεις της χερσονήσου της Ερυθραίας συντέλεια²⁴. Δε γνωρίζουμε την κοινωνική προέλευση των Ερυθραίων που κατέφυγαν στη Βουθεία. Ο φόρος όμως των 3 ταλάντων που κατέβαλαν επιτρέπει την υπόθεση ότι ανήκαν στους εύπορους. Συνακόλουθα, και στις Ερυθρές η ομάδα των εύπορων δεν είναι ομοιογενής και διακρίνεται σε αυτούς που συνεργάστηκαν με τους Πέρσες και σε εκείνους που κατέφυγαν στη Βουθεία. Από τους τελευταίους φαίνεται ότι μετά την καταστολή της αποστασίας προέρχονταν μέλη της Βουλής. Βεβαίως, σύμφωνα με το ψήφισμα, δικαίωμα εκλογής έχουν όλοι οι πολίτες άνω των 30 ετών. Όμως, καθώς οι μετέχοντες στην αρχή αυτή δεν αμείβονταν, εκείνοι που υπέβαλαν υποψηφιότητα θα προέρχονταν από τους εύπορους. Στην περίπτωση αυτή, κατά την ορολογία του Αριστοτέλη, συνυπάρχει δημοκρατία και αριστοκρατία (*Πολ.* 1308b 38 - 1309a 9, βλ. και 1318b). Προς την ίδια κατεύθυνση συνηγορεί και η επιβολή προστίμου 1000 δραχμών στους επίορκους βουλευτές (στ. 19), γεγονός που προϋποθέτει ότι είχαν την οικονομική δυνατότητα καταβολής του.

Αλλά και μετά την αποκατάσταση των πραγμάτων εκείνοι που ασκούν επιρροή στις Ερυθρές δεν διάκινται όλοι φιλικά προς τους Αθηναίους. Και αυτό, εάν θραύσμα άλλου ψηφίσματος (*IG I³ 15*) χρονολογηθεί το 450/49, είναι δηλαδή μεταγενέστερο του πρώτου, και δηλώνει, όπως υποστηρίζεται, ότι σημειώθηκαν και πάλι αναταραχές που προκάλεσαν την παρέμβασή τους²⁵.

Από την εγκατάσταση Μίλησιων στη Λέρο (*IG I³ 259* νί 19-20) και στην Τειχιούσα (*IG I³ 259* νί 21-22), οι οποίοι εμφανίζονται στους φορολογικούς καταλόγους του 454/3 να καταβάλουν φόρο μεμονωμένα, ενώ σε άλλες περιπτώσεις απουσιάζουν ή απαντούν από κοινού με τους Μίλησιους (*IG I³ 285* i 88-90, 289 i 36-38), υποστηρίζεται ότι η Μίλητος βρισκόταν εκτός συμμαχίας και ότι και η αποστασία αυτή υποκινήθηκε από τους Πέρσες²⁶. Όμως, σε αντίθεση με τις Ερυθρές, δεν γνωρίζουμε τους όρους που επιβλήθηκαν στη Μίλητο μετά την καταστολή της αποστασίας το 452/1, όταν και επανεμφανίζεται στους φορολογικούς καταλόγους (*IG I³ 261* ii 28). Υιοθετώντας την άποψη ότι το ψήφισμα *IG I³ 21* χρονολογείται το 450/49²⁷ και ότι σε αυτό απαντούν ολιγαρχικές αρχές,²⁸ μπορούμε να υποθέσουμε ότι μετά

²⁴ Βλ. *ATL I*, 487· *ATL III*, 252-253· Meiggs 1943, 25.

²⁵ Βλ. *ML*, 93.

²⁶ *ATL I*, 487· *ATL III*, 252-253· Meiggs 1943, 26-27· 1972, 115, 562.

²⁷ Για το ψήφισμα αυτό, βλ. Cataldi 1981, 161-233. Ο Gorman 2001, 225 κ.επ., υποστηρίζει ότι το ψήφισμα συνδέεται με την καταστολή της αποστασίας, ενώ ο Mattingly 1981, 113-117 (= 1996, 453-460), το χρονολογεί το 426/5.

²⁸ Meiggs 1943, 27· 1972, 563· Earp 1954, 143-144· Robertson 1987, 386-387.

την καταστολή της αποστασίας δεν επιβάλουν στη Μίλητο δημοκρατικό καθεστώς. Ως εκ τούτου, και στη Μίλητο η στάση των εύπορων απέναντι στους Αθηναίους δεν είναι ομοιογενής.

Η εύνοια των Αθηναίων προς τους εύπορους μετά την καταστολή της αποστασίας αλλά και μετά τη νέα παρέμβασή τους το 450/49, όταν με το ψήφισμα *IG I³ 21* επιβάλουν πολιτικό έλεγχο στη Μίλητο, αποκαλύπτει την ισχύ που αυτοί είχαν. Ο πολιτικός έλεγχος κατέστη αναγκαίος, είτε διότι η Μίλητος υπήρξε ασυνεπής στην εκπλήρωση των συμμαχικών της υποχρεώσεων²⁹, ή προς αποκατάσταση της τάξεως εξαιτίας εσωτερικής αναταραχής³⁰. Η δεύτερη αυτή άποψη συνάδει με μαρτυρία του συγγραφέα της *Αθηναίων Πολιτείας* ([Ξεν.] *Αθ. Πολ.* 3, 10-11), σύμφωνα με την οποία οι Αθηναίοι παρενέβησαν εξαιτίας *στάσεως* και εννόησαν τους *βελτίστους*, όπως χαρακτηρίζονται οι εύποροι. Ο ίδιος συγγραφέας προσθέτει ότι αυτοί *έντός ολίγου χρόνου αποστάντες τὸν δῆμον κατέκοψαν* (3, 11). Η αποστασία αυτή θα πρέπει να συνέβη μεταξύ των ετών 446/5 και 444/3, διάστημα κατά το οποίο οι Μιλήσιοι απουσιάζουν από τους φορολογικούς καταλόγους. Επανεμφανίζονται το 443/2 να καταβάλουν φόρο 5 ταλάντων (*IG I³ 269 i 33*), ενώ το 450/49 ο φόρος ανερχόταν σε 10 τάλαντα (*IG I³ 263 v 18*)³¹. Αυτοί που επιβαρύνονταν με τον φόρο ήταν οι εύποροι. Ανάμεσα σε αυτούς πολλοί ανήκαν στον δήμο, όπως προκύπτει από μαρτυρία του Διόδωρου (XII 104, 4-6), σύμφωνα με την οποία το 405 οι έχοντες ολιγαρχικές πεποιθήσεις μετά την επικράτησή τους φόνευσαν 300, τους *εὐπορωτάτους*, ενώ *οἱ ...χαριέστατοι τῶν τὰ τοῦ δήμου φρονοῦντων, ὄντες οὐκ ἐλάττους χιλίων* διέφυγαν στον Φαρνάβαζο.

Μια άλλη πόλη της ιωνικής δωδεκάπολης, η Κολοφώνα, αποστατεί επίσης, όπως προκύπτει από ψήφισμα των Αθηναίων (*IG I³ 37 = ML 47*), το οποίο χρονολογείται το 447/6, που συνάδει με την απουσία των Κολοφώνιων από τους φορολογικούς καταλόγους των ετών 449-446³². Το ψήφισμα αυτό, σε αντίθεση με εκείνο των Ερυθρών είναι αποσπασματικό. Εάν δεχθούμε την αποκατάσταση στους στίχους 47-48 *οὐκ αὐτομολέσο* και στον στίχο 50 *οὐτ' αὐτόθι στασιάζον* μπορούμε να υποθέσουμε ότι της αποστασίας προηγήθηκε *στάσις* και ότι επικράτησαν εκείνοι που επιθυμούσαν την αποχώρηση από τη συμμαχία, οι οποίοι διέκειντο ευνοϊκά προς τους Πέρσες. Ελλείψει στοιχείων, η εξαγωγή άλλων συμπερασμάτων είναι επισφαλής.

Περισσότερες πληροφορίες διαθέτομε για την αποστασία της Εύβοιας.

²⁹ Meiggs 1972, 158.

³⁰ Robertson 1987, 388-390.

³¹ Ο Robertson, ό.π., 393, παρατηρεί ότι η μείωση του φόρου, που συμπίπτει με την καταστολή της αποστασίας, «whether it was a concession to the democracy or a consequence of other punitive exactions, an indemnity (say) or a confiscation of resources».

³² Βλ. ML, 123-125, όπου και αντικρούεται η άποψη του Mattingly, ο οποίος συνδέει το ψήφισμα με τα γεγονότα του 427 που περιγράφονται από τον Θουκυδίδη.

Από τον Θουκυδίδη γνωρίζουμε ότι συγχρονίζεται με την επαναπροσχώρηση των Μεγάρων στην Πελοποννησιακή συμμαχία και ότι η αποστασία κατεστάλη μετά την αποχώρηση των Πελοποννησίων από την Αττική. Τότε εκδιώχθηκαν οι Ιστιαεείς από την πόλη τους, ενώ οι άλλοι Ευβοείς αποδέχθηκαν τους όρους που οι Αθηναίοι υπαγόρευσαν (I 114). Από τη Χαλκίδα πήραν ομήρους (IG I³ 40, στ. 47) και εξόρισαν τους Ιπποβότες, οι οποίοι διακρίνονταν για τον πλούτο και τη δόξα τους (Πλουτ. Περ. 23, 2). Ομήρους φαίνεται ότι πήραν και από την Ερέτρια³³, γεγονός που οδηγεί στη διαπίστωση ότι οι εύποροι στις δύο αυτές πόλεις ασκούσαν επιρροή. Οι Αθηναίοι επέβαλαν στη Χαλκίδα και άλλους όρους οι οποίοι περιλαμβάνονταν σε ψήφισμα που δε διασώθηκε. Υποδηλώνεται, όμως, από άλλο τριμερές ψήφισμα, απόρροια αποστολής πρεσβείας των Χαλκιδέων, οι οποίοι μιμήθηκαν το παράδειγμα των Ερετριέων (IG I³ 40 = ML 52)³⁴.

Σύμφωνα με τον Διόδωρο (XII 7), η αποστασία συνδέεται με την ήττα των Αθηναίων στην Κορώνεια, που φαίνεται πιθανό, δεδομένου ότι στη μάχη αυτή με τους Βοιωτούς συνέπραξαν και Ευβοείς φυγάδες (I 113, 2)³⁵. Η δυσανεξία των Ευβοέων πιθανώς πήγαζε από τη διαφοροποίηση της εξωτερικής πολιτικής των Αθηναίων απέναντι στη Σπάρτη, που αποτελούσε παρέκκλιση από τους όρους της συμμαχίας³⁶.

Θα συμφωνήσω με την άποψη ότι από το τριμερές ψήφισμα δεν προκύπτει η εισαγωγή ενός δημοκρατικού καθεστώτος³⁷. Προφανώς όλοι οι ενήλικοι Χαλκιδείς είχαν δικαίωμα συμμετοχής στην εκκλησία, δεδομένου ότι θα ορκισθούν ότι θα συμμορφωθούν με τις αποφάσεις των Αθηναίων, διαφορετικά θα στερούνταν των πολιτικών τους δικαιωμάτων (στ. 32-34). Εκείνοι που είχαν την εξουσία, οι οποίοι και επιμελήθηκαν την επαναδιαπραγμάτευση των επιβληθέντων όρων με την αποστολή πρεσβείας στην Αθήνα, δεν φαίνεται να χαιρούν της απόλυτης εμπιστοσύνης των Αθηναίων, δεδομένου ότι οι τελευταίοι αρνούνται να ικανοποιήσουν το αίτημα για απελευθέρωση των ομήρων έως τον μόνιμο διακανονισμό των σχέσεών τους (στ. 47-52). Η αναβολή αυτή και η υποχρέωση όλων των Χαλκιδέων που θα ορκισθούν να καταγγείλουν όποιον επιχειρήσει να αποστατήσει (στ. 25), που απαντά για πρώτη φορά σε ψήφισμα, μαρτυρούν την ανησυχία τους για επανάληψη των ταραχών.

Η επιρροή των πλουσίων στην Ερέτρια μετά την καταστολή της αποστασίας συνάγεται από το ότι οι Αθηναίοι το 442/1 συλλαμβάνουν τους

³³ Βλ. Gomme 1966, 343 (= 1945). Πρβλ. Meiggs 1972, 568.

³⁴ Για το τριμερές ψήφισμα που χρονολογείται το 446/5, βλ. Balcer 1978· ML, 138. Διαφορετική γνώμη έχει ο Mattingly 1961, 124-132 (= 1996, 56-67).

³⁵ Πρβλ. Ostwald 2002, 134.

³⁶ Πρβλ. Meiggs 1972, 97.

³⁷ Ostwald 2002, 138.

Η συμβολή των δυνατών

γιους των πλουσιότερων, όπως πληροφορούμεθα από σχετικό ψήφισμα με την επιγραφή «Ερετριακός κατάλογος», που παραδίδεται από τον Ησύχιο.

Οι αποστασίες των Ερυθρών, της Μιλήτου και των πόλεων της Εύβοιας έχουν ως κοινό χαρακτηριστικό ότι συντελούνται σε χρόνο που οι Αθηναίοι σημειώνουν αποτυχίες. Σε όλες τις περιπτώσεις οι εύποροι με ολιγαρχικές πεποιθήσεις επηρεάζουν τα πολιτικά πράγματα.

Εύποροι με ολιγαρχικές πεποιθήσεις ελέγχουν και τα πολιτικά πράγματα στη Σάμο. Τα αίτια της αποστασίας και η καταστολή της περιγράφονται αναλυτικά από τον Θουκυδίδη (I 115, 2-117, βλ. και Διοδ. XII 27-28, Πλουτ. *Περ.* 24, 1; 25-28). Σε χρόνο προγενέστερο από την αποστασία, οι Μιλήσιοι υστερούντες στον πόλεμο με τους Σάμιους για την Πριήνη αποτάθηκαν στους Αθηναίους. Τα συμφέροντα των Μιλήσιων προάσπιζαν και ορισμένοι Σάμιοι, οι οποίοι επιθυμούσαν ανατροπή των ολιγαρχικών. Ως εκ τούτου, ικανοποίηση του αιτήματος των τελευταίων συνεπαγόταν και διευθέτηση της διαφοράς. Οι Αθηναίοι, γράφει ο Θουκυδίδης, έπλευσαν στη Σάμο με 40 πλοία, *δημοκρατίαν κατέστησαν*, πήραν ως ομήρους 50 άνδρες και ισάριθμα παιδιά, που απέστειλαν στη Λήμνο, και, αφού εγκατέστησαν φρουρά, επέστρεψαν (I 115, 3). Μπορεί να λεχθεί ότι η παρέμβαση των Αθηναίων³⁸ υπήρξε επιβεβλημένη, εάν ληφθεί υπόψη η ισχύς των ολιγαρχικών στη Μίλητο που προαναφέρθηκε. Σε περίπτωση που οι Αθηναίοι δεν παρενέβαιναν, εφόσον μάλιστα τους ζητήθηκε, ελλόχευε ο κίνδυνος να σημειωθούν στη Μίλητο νέες αναταραχές, δεδομένου ότι οι Μιλήσιοι, που κατά τον χρόνο εκείνο δημοκρατούνταν, υστερούσαν στον πόλεμο. Παράλληλα, οι Αθηναίοι με τη σύλληψη ομήρων διέσπασαν τους πλούσιους με ολιγαρχικές πεποιθήσεις ενισχύοντας με τον τρόπο αυτό αλλά και με την εγκατάσταση φρουράς τους αντιπάλους τους. Ωστόσο, παρά τα μέτρα αυτά, ορισμένοι από τους Σάμιους μη ανεχόμενοι τη νέα κατάσταση έφυγαν από τη Σάμο και ανέλαβαν δράση. Συνάπτουν συμμαχία με το σατράπη των Σάρδεων Πισσούνθη και διαπεραιώνονται με 700 μισθοφόρους³⁹ νύχτα στη Σάμο, όπου συνεργαζόμενοι με τους ομόφρονές τους, που χαρακτηρίζονται από τον Θουκυδίδη *δυνατώτατοι*⁴⁰, από τους οποίους προφανώς προέρχονταν οι όμηροι⁴¹, ανατρέπουν εκείνους που είχαν επικρατήσει με τη βοήθεια των Αθηναίων, συλλαμβάνουν τη φρουρά και τους άρχοντες και αποστατούν.

³⁸ Ο Quinn 1981, 11, παρατηρεί ότι η άρνηση των Σάμιων να παραπέμψουν το θέμα σε δικοπαισία, που παραδίδεται από τον Πλούταρχο (*Περ.* 24, 1; 25.1), «was a sufficient reason for Athens to act as she did». Ο Shipley 1987, 113 κ.επ., αποδίδει την παρέμβαση των Αθηναίων στο φόβο αποστασίας της Σάμου εξαιτίας δυσαρέσκειας που προκλήθηκε από τη δήμευση γης εύπορων. Αναφορικά με τους όρους που βρέθηκαν στη Σάμο, βλ. Meiggs 1972, 295-298.

³⁹ Ότι πρόκειται για μισθοφόρους, βλ. Hornblower 2006, 396, όπου και άλλη βιβλιογραφία.

⁴⁰ Ο Gomme 1966, 352 (= 1945), σημειώνει «not the most powerful at that moment, after the democracy had been established, but the most influential citizens generally, the leading oligarchs».

⁴¹ Βλ. Legon 1972, 152. Πρβλ. Quinn 1981, 18.

Προετοιμάζονταν δε να εκστρατεύσουν εναντίον της Μιλήτου (I 115, 4-5). Ως εκ τούτου, η αποστασία προκλήθηκε από την παρέμβαση των Αθηναίων στα εσωτερικά της Σάμου και τη συνακόλουθη με αυτήν διευθέτηση υπέρ της Μιλήτου της διαφοράς για την Πριήνη.

Μετά την καταστολή της αποστασίας, οι Σάμιοι υποχρεώθηκαν να γκρεμίσουν τα τείχη της πόλης, να παραδώσουν τον στόλο τους και ομήρους και να καταβάλουν τα έξοδα του πολέμου σε τακτές δόσεις (I 117, 3). Αναφορικά με τη μορφή του πολιτεύματος ορισμένοι ερευνητές υποστηρίζουν ότι επιβλήθηκε δημοκρατία⁴², ενώ άλλοι διατυπώνουν την άποψη ότι οι πλούσιοι με ολιγαρχικές πεποιθήσεις διατήρησαν την εξουσία διότι αυτοί εγγυώντο την εξόφληση της πολεμικής αποζημίωσης⁴³, που ανερχόταν σε 1276 ή 1404 τάλαντα⁴⁴. Δεν έχουν όμως όλοι οι πλούσιοι ολιγαρχικές πεποιθήσεις και μάλιστα στη Σάμο κατά την επανάσταση του 412 ορισμένοι συντάχθηκαν με τον δήμο (VIII 63, 3). Ούτε η σύλληψη ομήρων ενισχύει την άποψη ότι έχουμε ολιγαρχία⁴⁵, δεδομένου ότι και όταν οι Αθηναίοι, προ της αποστασίας, εγκαθίδρυσαν δημοκρατία συνέλαβαν ομήρους.

Με βεβαιότητα μπορεί να λεχθεί ότι το 412, όταν ο δήμος επαναστατεί η πολιτική εξουσία ασκείται από *δυνατούς* που έχουν ολιγαρχικές πεποιθήσεις (VIII 21). Ωστόσο, δεν επιδίωξαν να επωφεληθούν από την πανωλεθρία των Αθηναίων στη Σικελία, όπως οι Ευβοείς και οι Λέσβιοι οι οποίοι πρώτοι στέλνουν πρέσβεις στον Άγη για να αποστατήσουν (VIII 5, 1-2). Δεν αποκλείεται οι Αθηναίοι να είχαν επιβάλει ένα δημοκρατικό καθεστώς, αλλά, καθώς δεν υπήρχε μισθοφορά, στα αξιώματα αναδεικνύονταν οι πλούσιοι⁴⁶. Είναι χαρακτηριστικό ότι ο δήμος μετά την κατάρχυσή του μοιράσθηκε τη γη εκείνων που φόνευσε ή εξόρισε, οι οποίοι ανέρχονταν σε 600 (VIII 21). Με τον τρόπο αυτό διασφαλίζει τις βιοτικές του ανάγκες και έχει τη δυνατότητα συμμετοχής στα κοινά. Οι Αθηναίοι όμως δεν κατάφεραν να αποτρέψουν την ισχυροποίηση εκείνων των Σάμιων που κατέφυγαν στα Άναια, οι οποίοι θα αναλάβουν δράση κατά τον Πελοποννησιακό πόλεμο ενισχύοντας τους Πελοποννησίους (IV 75, 1; VIII 61, 2, βλ. και III 19, 2).

Η αποστασία της Ποτειδαίας το 432 διαφέρει από τις προηγούμενες από την άποψη ότι ενισχύεται με στρατιωτικές δυνάμεις που αποστέλλονται από τη

⁴² *ATL* III, 151-153· Legon 1972, 154-155· Meiggs 1972, 193.

⁴³ Will 1969, 314-316· Quinn 1981, 13-17· Lintott 1982, 102. Ως προς τον χρόνο εξόφλησης της πολεμικής αποζημίωσης, βλ. *ATL* III, 334-335, σε συνδυασμό με τις παρατηρήσεις του Shipley 1987, 294-296.

⁴⁴ Βλ. ML 55, 149· Meiggs 1972, 192.

⁴⁵ Will 1969, 313.

⁴⁶ Πρβλ. Lintott 1982, 102. Ο Gomme 1966, 381 (= 1945), σημειώνει «though a democracy was presumably established at the end of the war ... an oligarchy in fact if not in name, had gained control some time before 412».

Η συμβολή των δυνατών

μητρόπολή της, την Κόρινθο (I 60), και από το ότι παράλληλα με αυτήν συναποστατούν Χαλκιδείς και Βοττιαίοι⁴⁷ (I 58, 1). Πρωτεργάτης των αποστασιών υπήρξε ο Περδίκκας Β΄ τα συμφέροντα του οποίου πλήττονταν από τη δράση των Αθηναίων στην περιοχή⁴⁸ και με πρωτοβουλία του δημιουργείται το Χαλκιδικό κοινό (I 57, 2-5; 58, 2)⁴⁹.

Η αποστασία της Ποτειδαίας είναι αλληλένδετη με τη διαταραχή των σχέσεων Αθηναίων και Κορίνθιων, που προκλήθηκε από την επιμαχία των πρώτων με τους Κερκυραίους και όσα επακολούθησαν έως και τη ναυμαχία στα Σύβοτα (I 44; 55, 2; 57, 1-2). Τους Κορίνθιους προσεταιρίστηκε ο Περδίκκας Β΄ (I 56, 2; 57, 4), προς αυτούς αποτάθηκαν οι Ποτειδαείς, που ελέγχουν τα πράγματα της πόλης, και με τη σύμπραξή τους μετέβησαν στη Σπάρτη από όπου έλαβαν την υπόσχεση για εισβολή στην Αττική (I 58, 1).

Η ανάμειξη των Κορίνθιων και των Σπαρτιατών στα της αποστασίας της Ποτειδαίας και η αποστολή από τους πρώτους βοήθειας υπό τον Αριστεία, που είχε φιλικές σχέσεις με τους Ποτειδαείς (I 60, βλ. και Διοδ. XII 34, 4), συνηγορούν υπέρ της άποψης ότι η πόλη ολιγαρχείται⁵⁰.

Πλούσιοι με ολιγαρχικές πεποιθήσεις είναι και οι Χαλκιδείς που συναποστατήσαν. Αυτό γίνεται φανερό από το ότι συντηρούν τις αποστασίες, που συνεχίζονται έως και μετά την ειρήνη του Νικία (V 18, 5; VI 10, 5), από το ότι, τουλάχιστον το 429, διαθέτουν ιππικό (II 79, 3), ενώ το 424, όταν μαζί με άλλους ομόφρονές τους, που δεν είχαν αποστατήσει, καλούν τη Σπάρτη να τους βοηθήσει, υπόσχονται ότι θα αναλάβουν από κοινού με τον Περδίκκα Β΄ τα έξοδα του εκστρατευτικού σώματος που θα αποσταλεί (IV 80, 1; 83, 5-6). Από εκείνους που δεν είχαν αποστατήσει, τη βοήθεια της Σπάρτης ζητούν Ακάνθιοι, που αντιδιαστέλλονται προς τον δήμο (IV 84) και μετά την άφιξη του Βρασίδα συνεργάζονται με αυτόν, Αργίλιοι, κάτοικοι της Αμφίπολης (IV 103, 3-4), Τορωναίοι (IV 110; 111, 2-112, 1; 114, 3), Μενδαίοι (IV 123, 2). Σε όλες τις περιπτώσεις δεν επηρεάζουν τα πολιτικά πράγματα των πόλεών τους, γι' αυτό και απαιτείται η συνδρομή ισχυρής στρατιωτικής δύναμης. Η παρουσία της σε συνάρτηση με τους μετριοπαθείς όρους του Βρασίδα αλλά και την απειλή για καταστροφή της αγροτικής τους παραγωγής θα συντελέσει ώστε οι Ακάνθιοι ύστερα από μυστική ψηφοφορία να προσχωρήσουν στον Βρασίδα (IV 88) και οι Τορωναίοι να υπερισχύσουν εκείνων που ήταν φιλικοί προς τους Αθηναίους (IV 113; 114, 3-5). Στη Μένδη, εκείνοι που συνεννοήθηκαν με τον Βρασίδα, όντες λίγοι, εξανάγκαζαν τους πολλούς να τους ακολουθήσουν δια της βίας,

⁴⁷ Για το περιεχόμενο των όρων, βλ. Gomme 1966, 203 κ.επ. (= 1945).

⁴⁸ Βλ. Borza 1990, 140.

⁴⁹ Βλ. Psoma 2001, 193-203 και Psoma 2009, 272 κ.επ., για τα αίτια δυσαρέσκειας Χαλκιδέων και Βοττιαίων.

⁵⁰ Η άποψη στηρίζεται στην αποστολή από την Κόρινθο ετήσιων αρχόντων, των *επιδημιουργών* (Θουκ. I 56, 2). Βλ. Alexander 1966, 45-46.

παρά τη θέλησή τους (IV 123). Λίγο αργότερα, όμως, και μετά την αποστολή εκστρατευτικής δύναμης από την Αθήνα ο δήμος των Μενδαιών εστράφη εναντίον των Πελοποννήσιων και των συνεργαζόμενων με αυτούς και επικράτησε (IV 130, 3-7). Μετά τη λήξη της ανακωχής θα ανακαταληφθεί και η Τορώνη (V 2, 3-3, 4), όχι όμως η Αμφίπολη. Η απώλειά της θα συντελέσει ώστε οι Αθηναίοι να αποδεχθούν τις προτάσεις των Σπαρτιατών για σύναψη ειρήνης (V 14, 1-2).

Δυνατοί με ολιγαρχικές πεποιθήσεις ελέγχουν και τα πράγματα στη Μυτιλήνη, όπως αναφέραμε, οι οποίοι και πρωτοστατούν στην αποστασία της Λέσβου (III 2, 3; 4, 2; 27, 3-28, 1). Ανάλογη κατάσταση φαίνεται ότι επικρατεί στην Άντισσα, την Πύρρα και την Ερεσό⁵¹, εάν κρίνουμε από το ότι μόνο οι Μηθυμναίοι αντέδρασαν στην πολιτική ενοποίηση της Λέσβου και την αποστασία (βλ. III 2, 3; 5, 1; 6, 2, πρβλ. 18, 1). Σημαντικό ρόλο στην υλοποίηση των σχεδίων των Μυτιληναίων έπαιξαν οι Θηβαίοι και οι Σπαρτιάτες (III 2, 3; VIII 13, 1; VIII 13, 25).

Ο αριθμός των Λέσβιων που ήθελαν να απαγκιστρωθούν από τους Αθηναίους προκύπτει από το ότι οι Αθηναίοι, μετά την παράδοση της Μυτιλήνης και την αναθεώρηση της πρώτης απόφασής τους, φόνευσαν τους πρωταίτιους που ανέρχονταν σε περισσότερους από χίλιους (III 50, 1)⁵², ενώ πολλοί έφυγαν και το 424 με ορμητήριο την Άντανδρο σχεδιάζαν να εισβάλουν στη Λέσβο και να καταλάβουν τις Ακταίες πόλεις (IV 52, 2-3), οι οποίες είχαν περιέλθει στους Αθηναίους (III 50, 3). Πρόκειται για *δυνατούς* που αντιδιαστέλλονται προς εκείνους οι οποίοι συνθέτουν τον δήμο. Οι τελευταίοι αντέδρασαν όταν εξοπλίσθηκαν από τον Σάλαιθο και ανάγκασαν τους άρχοντες να συνθηκολογήσουν με τους Αθηναίους (III 27, 2-28, 1)⁵³. Δεν γνωρίζουμε ποια θα ήταν η στάση τους εάν είχαν εξοπλισθεί νωρίτερα. Γεγονός είναι ότι ο εξοπλισμός τους θα συντελούσε, όπως σημειώνει ο Αριστοτέλης (*Πολ.* 1306a 25-26), στη μεταβολή της ολιγαρχίας με την παραχώρηση σε αυτούς πολιτικών δικαιωμάτων. Οι Αθηναίοι, με την πρώτη τους απόφαση τούς εξισώνουν με τους υπαίτιους της αποστασίας (III 36, 1-2), ο Κλέων τους καταλογίζει ότι θεώρησαν ασφαλέστερο να συνταχθούν με τους ολιγαρχικούς (III 39, 6), ενώ ο Διόδοτος υποστηρίζει ότι εξαναγκάστηκαν και ότι ήταν εχθρικοί προς τους υποκινητές της αποστασίας, καθώς ο δήμος σε όλες τις πόλεις διάκειται ευνοϊκά απέναντι στους Αθηναίους (III 47, 1-2). Φαίνεται πολύ πιθανό ότι αυτοί, όντες άοπλοι κατά τον χρόνο της αποστασίας, επιδείκνυαν στάση ανοχής⁵⁴.

⁵¹ Βλ. και Quinn 1971, 405· Wilson 1981, 158-159.

⁵² Ότι οι φονευθέντες προέρχονταν από τη Μυτιλήνη και τις άλλες πόλεις της Λέσβου που αποστάτησαν, βλ. Gauthier 1966, 77-78 σημ. 32· Quinn 1971, 408 σημ. 21.

⁵³ Για τη στάση του δήμου, βλ. Gillis 1971, 38-47· Ste Croix 1972, 41-44, αλλά και Bradeen 1960, 263-265· Quinn 1971, 407· Westlake 1976, 432.

⁵⁴ Βλ. Legon 1968, 209-210· Westlake 1976, 433 σημ. 13.

Με τη δολοφονία των πρωταίων της αποστασίας η Λέσβος στερήθηκε ενός μεγάλου αριθμού *δυνατών*. Αυτό, νομίζουμε, γίνεται φανερό από το ότι οι Αθηναίοι, ενώ αντιμετωπίζουν οικονομικά προβλήματα και μάλιστα κατά την πολιορκία της Μυτιλήνης επέβαλαν στους πολίτες τους εισφορά που απέφερε 200 τάλαντα (III 19, 1), δεν επέβαλαν στους Λέσβιους ούτε φόρο ούτε πολεμική αποζημίωση. Διαίρεσαν όμως τη Λέσβο, εκτός από τη Μήθυμνα, σε 3.000 κλήρους από τους οποίους 300 αφιέρωσαν στους θεούς και στους υπόλοιπους έστειλαν Αθηναίους κληρούχους. Τους κλήρους των κληρούχων αυτών ανέλαβαν να καλλιεργούν Λέσβιοι καταβάλλοντας για κάθε κλήρο 2 μνες ετήσια (III 50, 2). Η υποχρέωση αυτή, όπως έχει επισημανθεί, εξυπηρετούσε την ενασχόληση των κληρούχων με άλλες δραστηριότητες, στρατιωτικής φύσεως⁵⁵, παράλληλα όμως υποκαθιστούσε τον φόρο⁵⁶, εξαιτίας της αδυναμίας καταβολής του από τους εναπομείναντες *δυνατούς*, επιμερίζοντάς τον σε περισσότερους πολίτες. Έχει δε παρατηρηθεί ότι το σύνολο του ετήσιου ενοικίου αντιστοιχεί με φόρο 100 ταλάντων⁵⁷.

Σύμφωνα με την επιγραφή IG I³ 66, που χρονολογείται το 425/4, παρέχόταν στους Μυτιληναίους αυτονομία (στ. 12) και η γη αποδιδόταν σε εκείνους που την καλλιεργούσαν (στ. 11-13) υπό ορισμένους όρους, οι οποίοι όμως δεν είναι γνωστοί (βλ. στ. 26-27)⁵⁸. Φαίνεται ότι οι Αθηναίοι μετά τα γεγονότα της Πύλου θεώρησαν ότι δεν διέτρεχαν κίνδυνο από πιθανή συνεργασία του στόλου των Πελοποννήσιων με τους φυγάδες Μυτιληναίους και ανακάλεσαν τους κληρούχους. Λίγο αργότερα ανακαταλαμβάνουν την Άντανδρο (IV 75, 1).

Μετά την πανωλεθρία των Αθηναίων στη Σκελία αποστατούν οι Μυτιληναίοι και οι Μηθυμναίοι βοηθούμενοι από τους Χίους (VIII 22). Σύντομα όμως οι πόλεις αυτές ανακαταλαμβάνονται (VIII 23, 2; VIII 23, 6), ενώ το 411 Μηθυμναίοι εξόριστοι, *οὐχ οἱ ἀδυνατώτατοι*, επιχειρήσαν να ανακαταλάβουν την αρχή αλλά χωρίς αποτέλεσμα (VIII 100, 3).

Από την πανωλεθρία των Αθηναίων στη Σκελία θα θελήσουν να επωφεληθούν πολλοί για να αποστατήσουν. Οι περισσότεροι απευθύνονται στη Σπάρτη ή υποκινούνται από την ίδια, καθώς είχε αποφασίσει να μεταφέρει τον πόλεμο στη θάλασσα ώστε να στερήσει από τους Αθηναίους τις προσόδους τους *ἀφ' ὧν τὸ ναυτικὸν τρέφουσι* (I 81, 3-4). Από τις αποστασίες που σημειώνονται θα αναφέρουμε της Χίου, διότι υπήρξε η μεγαλύτερη πόλη της Ιωνίας (VIII 40, 1, βλ. και 15, 1) και πρώτη αποστάτησε προκαλώντας την αποστασία και

⁵⁵ Gomme 1969, 328-329 (= 1956); Figueira 1991, 251. Η φρούρηση της πόλης και η προάσπιση των Ακταίων πόλεων κατέστη αναγκαία εξαιτίας του αριθμού των φυγάδων σε συνδυασμό με την παρουσία νωρίτερα στόλου των Πελοποννήσιων στα παράλια της Ιωνίας.

⁵⁶ Πρβλ. Powell 2001², 68 (= 1988).

⁵⁷ Gauthier 1966, 74-77, 82.

⁵⁸ Gomme 1969, 329-332 (= 1956); Figueira 1991, 252, όπου και άλλη βιβλιογραφία.

άλλων πόλεων (βλ. VIII 22).

Οι Χίοι αν και διαθέτουν 60 πλοία (VIII 6, 4) και θεωρούνται οι πλουσιότεροι των Ελλήνων (VIII 45, 4) απευθύνονται στη Σπάρτη για να αποστατήσουν και δεν αποστατούν ούτε όταν η Σπάρτη τους υπόσχεται την αποστολή 40 πλοίων (VIII 6, 4). Αυτό αποδίδεται από τον Θουκυδίδη στο ότι *οι ολίγοι*, που διαπραγματεύθηκαν με τη Σπάρτη, δεν ήθελαν να προκαλέσουν την εχθρότητα του πλήθους πριν ενισχύσουν τις δυνάμεις τους (VIII 9, 3). Η ενίσχυση δηλαδή αποσκοπούσε στην αντιμετώπιση ή καταστολή της όποιας αντίδρασης του πλήθους. Ανάλογες ήταν και οι διαθέσεις της πλειονοψηφίας της βουλής⁵⁹, όπως γίνεται φανερό από το ότι, όταν ο Αλκιβιάδης και ο Χαλκιδέας με παρότρυνση εκείνων που διαπραγματεύθηκαν με τη Σπάρτη αποτάθηκαν σε αυτήν την ημέρα που συνεδρίαζε και διαβεβαίωσαν τα μέλη της ότι πολλά πλοία κατέπλεαν προς το νησί, οι Χίοι αποστάτησαν (VIII 14, 1-2). Ότι δε δεν ήταν όλοι οι Χίοι σύμφωνοι με την αποστασία διαπιστώνεται από την παραμονή στη Χίο των ναυτών των 5 πελοποννησιακών πλοίων, τους οποίους όπλισαν (VIII 17, 1-3), προφανώς για να αποτρέψουν ή να καταστείλουν πιθανές αντιδράσεις, από το ότι μετά την πολιορκία του νησιού ορισμένοι επιχειρήσαν να συνεργασθούν με τους Αθηναίους (VIII 24, 6), και από τα μέτρα που ελήφθησαν μετά την αποκάλυψη της συνωμοσίας. Οι Σπαρτιάτες έστειλαν τότε στη Χίο ως άρχοντα τον Πεδάρτιο με στρατό μισθοφόρων από την Πελοπόννησο (VIII 28, 4-5), ενέργεια ανάλογη με τον εξοπλισμό των 850 ναυτών. Μετά την άφιξη του Πεδάρτιου δολοφονείται ένας αριθμός ανδρών *ἐπ' ἀτίκισμῶ*, η πόλη περιέρχεται *κατ' ἀνάγκην ἐς ὀλίγους* και επικρατεί δυσπιστία στις τάξεις των οπλιτών (VIII 38, 3).

Ευνοϊκοί στην αποστασία ήταν οι τρήραρχοι και οι *επιβάται* των 20 πλοίων που έπλευσαν με τον Αλκιβιάδη στη Μίλητο (VIII 17, 1-3) και των πλοίων που προκάλεσαν την αποστασία των Αιρών και της Λεβέδου (VIII 19, 1; VIII 19, 4). Η πολιτική ταυτότητα των τρηραρχών της τελευταίας αποστολής μπορεί να προσδιορισθεί από το ότι αυτοί έπλευσαν στα Άναια (VIII 19, 1), όπου έδρευαν Σάμιοι φυγάδες, οι οποίοι και απέστειλαν ένα πλοίο στη Χίο (VIII 61, 2).

Ανακεφαλαιώνοντας παρατηρούμε ότι:

Οι δυνατοί επωμίζονται το βάρος των συμμαχικών υποχρεώσεων, όπως προκύπτει από μαρτυρίες του Θουκυδίδη και την αναφορά του στα μέτρα των Αθηναίων μετά την καταστολή της αποστασίας της Λέσβου. Η κατακληρούχιση της γης, εκτός από τη Μήθυμνα, και η εκμίσθωση των κλήρων υποκαθιστά τον φόρο και το καταβαλλόμενο ποσό επιμερίζεται στους

⁵⁹ Για τον ρόλο της βουλής, βλ. Hornblower 2008, 792. Πιθανώς, όπως παρατηρεί ο Quinn 1969, 22-25, να πρόκειται για τη βουλή *δημοσίη* του 6^{ου} αι. (ML 8), για τη σύνθεση και τις δικαιοδοσίες της οποίας, βλ. Μπιργάλιας 2009, 60-62, όπου και άλλη βιβλιογραφία.

Η συμβολή των δυνατών

καλλιεργητές. Ο διακανονισμός αυτός αιτιολογείται από τη δολοφονία 1.000 και πλέον ανδρών και τη φυγή άλλων από τους δυνατούς.

Οι δυνατοί συμβάλλουν στην ανάπτυξη και διασφάλιση της αθηναϊκής ηγεμονίας και με την εκχώρηση γαιών τους σε κληρούχους.

Η στάση τους απέναντι στους Αθηναίους δεν είναι ομοιογενής. Δυνατοί υποκινούν τις αποστασίες, υπάρχουν όμως και εκείνοι που διάκεινται ευνοϊκά προς αυτούς.

Μετά την καταστολή αποστασιών και εάν ακόμη επιβάλλεται δημοκρατικό καθεστώς πλούσιοι αναδεικνύονται στις αρχές, δεδομένου ότι δεν υπάρχει μισθοφορά. Είναι χαρακτηριστικό ότι στη Σάμο ο δήμος μετά την κατίσχυσή του μοιράστηκε τη γη εκείνων που δολοφόνησε ή εξόρισε, οι οποίοι ανέρχονταν σε 600. Με τον τρόπο αυτό διασφάλισε τις βιοτικές του ανάγκες και είχε τη δυνατότητα συμμετοχής στα κοινά.

Τα αίτια των αποστασιών ποικίλλουν.

- Οι Θάσιοι αποστατούν όταν τα συμφέροντα των μεγάλων γαιοκτημόνων συγκρούονται προς εκείνα των Αθηναίων.

- Από τη σύγκρουση συμφερόντων των Αθηναίων προς εκείνα του Περδίκκα Β' και πόλεων της Χαλκιδικής σε συνδυασμό με τη διαταραχή των σχέσεων Αθηναίων και Κορινθίων θα προκληθεί η αποστασία των πόλεων στην περιοχή το 432. Αργότερα, το 424, αποφασιστικός υπήρξε ο ρόλος της Σπάρτης και κυρίως του Βρασιίδα.

- Αναφορικά με τη Νάξο, εάν η υπόθεσή μας είναι ορθή, οι Αθηναίοι άσκησαν πίεση στους Νάξιους, επειδή εκείνοι, καθώς για μεγάλο χρονικό διάστημα ο συμμαχικός στόλος αναλάμβανε επιχειρήσεις που δεν στρέφονταν εναντίον των Περσών, δεν ήταν συνεπείς στις υποχρεώσεις τους. Η άσκηση πίεσης εκ μέρους των Αθηναίων περιλαμβάνεται από τον Θουκυδίδη στις κυριότερες αιτίες αποστασίας, διότι αποτελούσε παρέκκλιση από τους όρους της συμμαχίας (I 99, 1).

- Παρέκκλιση αποτελούσε και η διαφοροποίηση της εξωτερικής πολιτικής των Αθηναίων απέναντι στη Σπάρτη και τους συμμάχους της και η σύναψη ειρήνης με τους Πέρσες⁶⁰. Η πρώτη πιθανώς επηρέασε την αποστασία της Εύβοιας, ενώ η δεύτερη προβάλλεται από τους Μυτιληναίους (III 10, 4), κυρίως για να πειθαναγκάσουν τη Σπάρτη να τους δεχθεί ως συμμάχους, δεδομένου ότι διατεινόταν ότι θα τιμωρούσε την πόλη στην οποία είχε αναθέσει τη συνέχιση του πολέμου εναντίον των Περσών, αλλά εκείνη συμπεριφέρθηκε ως τύραννος⁶¹.

- Στη Σάμο η αποστασία προκλήθηκε από την παρέμβαση των Αθηναίων στα εσωτερικά της πόλης και τη συνακόλουθη υπέρ της Μιλήτου επίλυση της

⁶⁰ Βλ. Meiggs 1972, 97 κ.επ., 152 κ.επ.

⁶¹ Βλ. Ραμού-Χαμιάδη 2007, 23, 26-27.

διαφοράς για την Πριήνη.

- Μετά την πανωλεθρία των Αθηναίων στη Σικελία οι *δυνατοί* στη Χίο με τη σύμπραξη του Αλκιβιάδη υποκινούν την αποστασία του νησιού και πρωτοστατούν στην αποστασία και άλλων πόλεων *βουλόμενοι...ώς πλείστους σφίσι ζυγκινδυνεύειν* (VIII 22, 1). Η κίνηση για αποστασία πήρε κατά τον χρόνο εκείνο μεγάλες διαστάσεις διότι οι πόλεις θεωρούσαν ότι οι Αθηναίοι δε θα άντεχαν το επόμενο καλοκαίρι (VIII 2, 2; 24, 5). Ωστόσο όλες ζητούν τη βοήθεια της Σπάρτης, που είχε αποφασίσει να μεταφέρει τον πόλεμο στη θάλασσα. Οι *δυνατοί* ελπίζουν ότι με την επικράτησή της θα μπορούν χωρίς άσκηση εξωτερικής πίεσης να ελέγχουν τα πράγματα των πόλεών τους.

anna.ramou@yahoo.gr

Bibliography

- Alexander 1966: J.A. Alexander, *Potidaea*, Georgia.
- ATL I: B.D. Meritt - H.T. Wade-Gery - M.F. McGregor (ed. by), *The Athenian Tribute Lists*, Cambridge 1939.
- ATL III: B.D. Meritt - H.T. Wade-Gery - M.F. McGregor (ed. by), *The Athenian Tribute Lists*, Cambridge 1950.
- Balcer 1978: J.M. Balcer, *The Athenian Regulations for Chalkis: Studies in Athenian Imperial Law* («Historia Einzelschr.» 33), Wiesbaden.
- Barron 1962: J.P. Barron, *Milesian Politics and Athenian Propaganda c. 460-440 B.C.*, «JHS» 82, 1-6.
- Borza 1990: E.N. Borza, *In the shadow of Olympus. The emergence of Macedon*, Princeton.
- Bradeen 1960: D. Bradeen, *The popularity of the Athenian Empire*, «Historia» 9, 257-269.
- Cataldi 1981: S. Cataldi, *La secessione dei βέλτιστοι milesi e le ζυγγραφαί ateniesi per Mileto*, in *Studi sui rapporti interstatali nel mondo atico*, a c. di G. Nenci, Pisa, 161-233.
- Davies 1984: J.K. Davies, *Wealth and the power of wealth*, New York.
- Earp 1954: A.J. Earp, *Athens and Miletus ca 450 B.C.*, «Phoenix» 8, 142-147.
- Figueira 1991: Th. Figueira, *Athens and Aigina in the age of imperial colonization*, London.
- Finley 1985: M.I. Finley, *Ancient History*, London.
- Gabrielsen 1994: V. Gabrielsen, *Financing the Athenian Fleet*, London.
- Gauthier 1966: Ph. Gauthier, *Les clérouques de Lesbos et la colonisation athénienne au Ve siècle*, «REG» 79, 64-88.
- Gillis 1971: D. Gillis, *The revolt at Mytilene*, «AJPh» 92, 38-47.
- Gomme 1966: A.W. Gomme, *A Historical Commentary on Thucydides. Volume I*, Oxford

Η συμβολή των δυνατών

- (= *A Historical Commentary on Thucydides. Volume I*, Oxford 1945).
- Gomme 1969: A.W. Gomme, *A Historical Commentary on Thucydides. Volume II*, Oxford (= *A Historical Commentary on Thucydides. Volume I*, Oxford 1956).
- Gorman 2001: V.B. Gorman, *Miletus, the ornament of Ionia*, Ann Arbor.
- Hornblower 1978: S. Hornblower, *Thucydides*, London.
- Hornblower 2006: S. Hornblower, *Θουκυδίδου Ιστορία, τόμ. Α', βιβλία 1-3*, Θεσσαλονίκη (έλλην. μφρ. Φ. Πέτικα, επιμ. Α. Ρεγκάκος, *A Commentary on Thucydides. Volume I. Books I-III*, Oxford 1991).
- Hornblower 2008: S. Hornblower, *A Commentary on Thucydides v. III 5.25-8.109*, Oxford.
- Kallet-Marx 1993: L. Kallet-Marx, *Money, Expense and Naval Power in Thucydides' History 1-5.24*, Berkeley-Los Angeles-Oxford.
- Legon 1968: R.P. Legon, *Megara and Mytilene*, «Phoenix» 22, 200-225.
- Legon 1972: R.P. Legon, *Samos in the Delian League*, «Historia» 21, 145-158.
- Lintott 1982: A. Lintott, *Violence, Civil Strife and Revolution in the Classical City*, London.
- Mattingly 1961: H.B. Mattingly, *The Athenian Coinage Decree*, «Historia» 10, 148-188.
- Mattingly 1981: H.B. Mattingly, *The Athenian Decree for Miletus (IG P 22+ = ATL II, D11): A postscript*, «Historia» 30, 113-117.
- Mattingly 1996: H.B. Mattingly, *The Athenian Empire Restored: Epigraphic and Historical studies*, Ann Arbor.
- Meiggs 1943: R. Meiggs, *The Growth of Athenian Imperialism*, «JHS» 63, 21-34.
- Meiggs 1972: R. Meiggs, *The Athenian Empire*, Oxford.
- Μπιργιάλιας 2009: Ν. Μπιργιάλιας, *Από την κοινωνική στην πολιτική πλειονοψηφία: το στάδιο της ισονομίας. Πολιτειακές μεταβολές στον αρχαίο ελληνικό κόσμο (550-479 π.Χ.)*, Αθήνα.
- Ostwald 2002: M. Ostwald, *Athens and Chalcis: A Study in Imperial Control*, «JHS» 122, 134-143.
- Pébarthe 1999: Chr. Pébarthe, *Thasos, l'empire d'Athènes et les emporia de Thrace*, «ZPE» 126, 136-147.
- Picard 1998: O. Picard, *Thucydide et le tribut de Thasos*, «REA» 100, 591-598.
- Pleket 1963: H.W. Pleket, *Thasos and the popularity of the Athenian Empire*, «Historia» 12, 70-77.
- Pouilloux 1954: J. Pouilloux, *Recherches sur l'Histoire et les cultes de Thasos I*, Paris.
- Powell 2001²: A. Powell, *Athens and Sparta*, London (= *Athens and Sparta*, London 1988).
- Psoma 2001: S. Psoma, *Olynthe et les Chalcidiens de Thrace. Études de Numismatique et d'Histoire*, Stuttgart.
- Psoma 2009: S. Psoma, *Thucydide I, 61, 4 : Béroia et la nouvelle localisation de Bréa*, «REG» 122, 263-280.
- Quinn 1969: T.J. Quinn, *Political Groups at Chios: 412 B.C.*, «Historia» 18, 22-30.
- Quinn 1971: T.J. Quinn, *Political Groups in Lesbos during the Peloponnesian War*, «Historia» 20, 405-417.
- Quinn 1981: T.J. Quinn, *Athens and Samos, Lesbos and Chios: 478-404 B.C.*, Manchester.
- Ραμού-Χαυριάδη 1994: Α. Ραμού-Χαυριάδη, *Σωτήρες της Ελλάδος (Ηροδ. VII 139.5)*.

Ναυκράτορες (Θουκ. V 97,109, VI 18.5), Αθήνα.

Ραμού-Χαυιάδη 2007: Α. Ραμού-Χαυιάδη, *Λακεδαιμόνιοι Ελευθερωτές* in *The Contribution of Ancient Sparta to Political Thought and Practice*, ed. by N. Birgalias - K. Buraselis - P. Cartledge, 23-31, Αθήνα.

Robertson 1987: N. Robertson, *Government and Society at Miletus 525-442 B.C.*, «Phoenix» 41, 356-399.

Shiple 1987: Gr. Shipley, *A History of Samos 800-188 B.C.*, Oxford.

Ste Croix 1972: G.E.M. de Ste Croix, *The Origins of the Peloponnesian War*, London.

Walbank 1978: M.B. Walbank, *Athenian proxenies of the fifth century B.C.*, Toronto-Sarasota.

Westlake 1976: H.D. Westlake, *The Commons at Mytilene*, «Historia» 25, 429-440.

Will 1969: Ed. Will, *Notes sur les régimes politiques de Samos*, «REA» 71, 306-319.

Wilson 1981: J. Wilson, *Strategy and Tactics in the Mytilene Campaign*, «Historia» 30, 144-163.

Abstract

From Thucydides we assume that among Athens' allied states the burden of providing ships or *phoros* fell entirely on the *δυνατοί*, wealthy landowners, who were either oligarchs or democrats or «potential democrats». It is worth mentioning that the arrangement concerning the poleis of Lesbos, except Methymna, after their surrender, mainly, the rental yearly paid by the farmers to the cleruchs, worked as a substitution of the *phoros*, divided equally to the farmers, since the *δυνατοί* who survived could not afford by themselves the burden of it.

In other cases the land occupied by cleruchs was taken from wealthy landowners, who contributed in another way to the growth of Athenian hegemony. The power and wealth of the *δυνατοί* are indicated by the role they played in the revolts, which occurred till 412, and the measures taken by Athens after recovering the revolted poleis. Oligarchs, mainly, were the instigators of the revolts, while Athens favored those friendly to her. Even when a democracy was imposed the wealthy gained effective control since a system of paying citizens for public services did not exist. It is noticeable that at Samos in 412 the demos having slew 200 and condemned to exile 400 of the *δυνατοί* distributed among themselves their land and houses. By so doing they secured their means of living and were able to participate in the government.

After Athens' great defeat in Sicily *δυνατοί* oligarchs grasped the opportunity to secede from Athens, since they believed that the Athenians would not be able to hold out through the following summer. Thus they opportunely aligned themselves with Sparta helping her to obtain the hegemony, hoping that in the near future they will without any pressure or intervention control their own affairs.